

Pavlovits Tamás :

TANÚSÁGTÉTEL

(Szeljegyzet Jacques Derrida párizsi előadásaihoz)

Tanúságtétel. Jacques Derrida e címmel hirdette meg az Ecole des Hautes Etudes de Science Sociale-on múlt félévben előadásait, amelyekre mindig jelentős számú hallgatóság gyűlt össze szerda esténként a nagyelőadóban. Akinek jutott hely a többszáz férőhelyes teremben, annak különleges élményben volt része, hiszen az előadó is jobb szerette e szeánszokat tanúskodásoknak mintsem előadásoknak nevezni. Ez persze újra csak megelőlegezi azt a Derrida kapcsán örökösen felmerülő problémát, mely mindig arra kényszerít bennünket, hogy a legegyszerűbb kérdést tegyük fel művei olvasásakor: tulajdonképpen miről is van szó? Ez a kérdés merül fel bennünk, hiszen művei olvasásának befejezése után sem tudunk egyértelműen számot adni arról, hogy miről is szólt a szöveg, hogy mit takarnak tulajdonképpen azok a terminusok, amelyekről oldalakat olvastunk, például a dekonstrukció vagy a différence (elkülönböződés). Sokan támadják is ezért Derridát mondván, hogy amit csinál, az inkább szélhámosság mint filozófia, hiszen az őt kérdező japán barátunk ő maga sem tud egyértelmű választ adni a dekonstrukció jelentését illetően. Derrida homályosít, ködösít.

A zsúfolásig megtelt előadóteremben ülve az ember nem kerülheti el, hogy a fenti kérdésekkel szembesüljön. Mennyiben filozófia az, ami itt folyik, és egyáltalán: miről is van szó? S mégis, talán ezen előadások (tanúskodások) valamiféle választ adhatnak ezekre e kérdésekre. Vagy talán mégsem.

Ezen ez előadássorozaton, a múlt félévi, halál-fogalmat körüljáró szemesztert követően a tanúságtétel került szóba. A tanúságtétel jelen felvetése, s ezáltal természetesen az előadás is, Martin Heidegger Sein und Zeit című művéhez kapcsolódik, tulajdonképpen felfogható annak bizonyos szempontból történő értelmezéseként is: a tanúságtétel mindig a Da-Sein-hoz kötődik, a gondolatok valójában az itt és most; a Sein-ről a saját léte révén tanúságot tevő ember körül forognak.

Azonban szó sincs arról, hogy erről van vagy erről lenne szó. Martin Heidegger ugyanis csak ritkán kerül szóba, sokkal inkább kísértetekkel, szellemekkel, visszajáró lelkekkel telik meg a terem. Többnyire - állandóan elejtve, majd újra felvéve a szálát - Shakespeare Hamletjének elemzése folyik. Egyszer Hamlet apjának, a hajdani királynak szelleme tölti be az előadót: az au-delà, a túlnani képviselőjeként, ottlétében tanúskodva, máskor kilép valaki, mondjuk egy alak Victor Hugo Nevető ember című művéből, pontosan azonban senki sem tudja kicsoda, hiszen mint a regényben, mostani megidézésekor is homályba burkolózik. Ugyanakkor azt sem állíthatjuk, hogy az előadásban kizárólag szellemidézés folyik, hiszen gyakran szóba kerül Antonioni Nagytítás című filmje is, melyben pedig köztudottan nincsenek szellemek. Hogy miről is szól azonban ez a film, azt senki sem tudja pontosan; a főhőshöz hasonlóan mi sem tudjuk, hogy történt-e gyilkosság egyáltalán, vagy sem. A zűrzavar teljes.

De talán nem is annyira. A képbe mindenhol valami homályos, valami tisztán nem látható lép be. Valami

kérdéssé válik, valami régtől fogva megszokott bizonytalanná lesz. Így az előadások végig e körül a homályos, ki nem mondott, ki nem mondható valami körül folynak. Ezt a bizonytalanságot, 'lebegést' és folyamatszerűséget az azonos intervallumban, állandóan újra és újra feltett kérdések és az alapproblémához történő állandó visszakozás csak erősíti:

„De újra fel kell tennem a kérdést - hangzik el újra és újra: Mit teszünk mi itt? Itt, ebben a teremben? Miről van szó? Miről beszélünk? És mióta és meddig?

Újra csak azt mondhatom, hogy mi itt és most a tanúságtételről teszünk tanúságot.”

Mintha szó sem volna arról, hogy szó van valamiről. Az előadáson - amint azt Derrida állandóan tudatosítja a hallgatósággal - tanúságtétel történik; tanúságtétel folyik a tanúságtételről. Mintha az előadó nem valamiről beszélne: mintha célja nem valaminek az állítása lenne, hanem inkább az, hogy a beszéd által tanúságot tegyen. Tanúságot a tanúságtételről. Mintha az előadás lényege nem a közlésben, hanem ez előadás pusztá megtörténtében rejlene, s így az nem a közlés állapotszerű tartalmában, hanem azon túl, a közlés folyamatában található. (A közlés kettős hajlama mutatkozik itt meg: állapot- és történésjellege.) Így tehát arra a kérdésre, hogy miről is van szó, hogy az előadás miről is szól, legfeljebb csak annyit válaszolhatunk, hogy az előadás az előadásról szól, vagy még annyit sem, pusztán csak azt mondhatjuk, hogy az előadás szól. Arra kell rájöttünk, hogy a kérdés tulajdonképpen rosszul van feltéve. Ugyanis ahelyett, hogy miről van szó, azt kellene kérdezzük: mi történt és mi történik. Mi folyik itt? De ennek ellenére és ennek tudatában - az előadóval együtt - újra és újra fel kell tegyük ezt, hiszen éppen a 'miről is van szó?' kérdés állandó szóba hozatala és megválaszolhatatlansága fordítja figyelmünket - talán - a folyamatszerűség, a történés felé. A hangsúly tehát nem azon van, amiről szó esik, hanem azon, ami ezáltal történik. Valami másról van szó, mint amiről szó van.

□

Első látásra nem értjük, hogy mi köze mindennek a filozófiához. Bármely oldalról közelítünk is Derrida műveihez, bárhonnan próbáljuk is megfogni, kicsúszik kezünk közül az egész, mint zuhanyzaskor a szappan, és ellebeg valamiféle rögzítetlen térbe, mint a buborék. A derridai 'terminusok' megingathatatlanok és kikezdehetetlenek. Éppen azért, mert nem bírnak biztos alappal. Ha megingatni vagy aláásni próbálnánk őket, azzal éppen lényegükhöz - áttetszőségükhöz, rögzítettségükhöz adnánk hozzá valamit, s így nem gyöngitenénk, hanem épp ellenkezőleg: erősítenénk őket. Kérdezni sem nagyon tudunk rájuk, mert maguk sem mások, mint önmagukra feltett kérdések, s ezáltal olyan 'mozgatórugók' is egyben, amelyek a folyamatszerűséget hivatottak fenntartani. A filozófia - tehát a gondolkodás és manifesztálódása a nyelvi közlés - természetéből fakadóan egyszerre hordozza magában az állapot- és történésjellegét. Ami Derridánál a filozófiából 'megmarad', az a katapultálódó terminusok helyén létrejövő, és az állandó

katapultáció révén mozgásban tartott folyamat. Az állapotszerűség eltűnik a folyamatban, s a folyamatszerűség, mint a változás állandósága, a történés felé mutat. Derrida a folyamatra teszi a hangsúlyt, hogy ezáltal váljon a történés megtörtétté. Mindebben az európai metafizikai hagyomány dekonstruálási szándéka húzódik meg. A folyamat viszont tárgyként elgondolhatatlan és leírhatatlan, viszont gondolatba és szóba hozható.

Albrecht Dürer: Az én Ágnesem

Mindez - természetesen a heideggeri gondolkodás mellett - a platóni dialógusokat és az athéni Akadémián folyó vitákat juttatja eszünkbe. A vita során a vitázó felek többször megcserélték ellentétes álláspontjaikat, hiszen céljuk semmiképpen sem egy végkövetkeztetés elérése volt, hanem a gondolkodás folyamatban tartása, s így a történésből való részesezés. Hasonlóképpen e dialógusok sem oldják fel a bennük feszülő ellentéteket, hiszen az a folyamatból való kilépést és annak megállítást jelentené. A vitában a közlés nem tartalmával tanúsított valamit, hanem folyamatszerűségével, történésbeliségével. Mindez éppen az ellentétek egymásnak feszülésében történt meg, nem pedig azok feloldódásában, vagy egy konklúzióban való kibékülésükben.

Az európai filozófia lényegét alkotja a történésjelleg, de ez állandóan a statikussággal, az állapotszerűséggel kapcsolódik össze. A gondolkodás megtörténik. Ily módon: folyamat. Viszont valami felé tartásában mindig új és új mérföldköveket kell lehelyeznie, amelyektől azután úra továbbindulhat. Ezek a mérföldkövek - a közlések, az állítások, a művek - a gondolkodás folyamatszerűségéből születnek. Gondoljunk akár Jaspers híres mondatára, mely szerint a filozófia állandó úton-levés és soha-meg-nem-érkezés, vagy akár a Sein und Zeitra, amely tulajdonképpen a létre irányuló kérdés kidolgozására tett kísérlet, s mint ilyen: folyamat. Derridánál viszont eltűnni látszik a gondolkodás statikus, állapotszerű tényezője, gondosan kerül minden olyan határozott állítást, definíciót, amely esetleg 'lassítaná' a szakadatlan folytonosságot. Ezért érezzük, hogy művei súlytalanok - bár korántsem könnyűek -: nincs ami rögzítse, megfoghatóvá tegye azokat.

Ismerjük a híres mondatát, amely szerint az európai filozófia nem más, mint lábjegyzetgyűjtemény a platóni életműhöz. Jacques Derrida tanúságtételét bizonyos

értelemben tekinthetjük egy újabb lábjegyzetnek is (lábjegyzeteket írni, kommentálni pedig érdemes, hiszen a középkori kommentáriumok szellemét követve az nem eltávolít, hanem közelebb visz az eredeti szöveg rejtett értelméhez.) Martin Heidegger főművének alapproblémája, a létre irányuló kérdés kidolgozása a görögöktől ered, s így lesz lábjegyzetté. Jacques Derridának a Sein und Zeit körül folyó előadásait felfoghatjuk a probléma újabb és újabb felvetéseként is. Lehet-e arról beszélni, amiről hallgatni kell? S ha lehet, akkor miként lehet? Ha Platón agrapha dogmatájára gondolunk, akkor ezt a kérdést tekinthetjük a filozófia örök kérdésének is. Derrida nem válaszol ezekre a kérdésekre. Más utat jár: fel sem teszi őket. Előadásai folyamatszerűségükben és tanúságtételükben megtörtétté tesznek valamit, ami valóban lényeges, Így az előadás nem szól ezekről a kérdésekről, de tanúskodik róluk.

□

A derridai szeánszokat jellemző folyamatbeliség és tanúságtétel szoros kapcsolatot tartanak egymással. A folyamatjelleg, mely a történésre nyit kaput, semmiképpen sem összekeverendő a pusztá időbeliséggel. Hiszen Arisztotelész mozgatatlan mozgatója is egy állandó folyamatként jelenik meg, miközben 'maga magát gondolja', mégis maga az au-delà, a túlnani, tehát az időn túli, a történés maga. S ez a túlnani folyamatként jelenik meg a Da-Sein háttérében, hiszen az ember mindig itt és most tanúskodik, és mindig arról, aki sohasem ragadható meg mint itteni és mostani. Tanúságtételünk folyamatos. A pillanat folyamatában zajlik. A tanúságtétel kimutat térből és időből (dekonstruálja azt). A tanúságtétel az örökre, mint történésre fordítja tekintetünket.

„De újra fel kell tennem a kérdést: Mit teszünk mi itt? Itt, ebben a teremben? Miről van szó? Miről beszélünk? És mióta, és meddig?”

„Újra csak azt mondhatom hogy mi itt és most a tanúságtételről teszünk tanúságot.”

„A tanúságtévő mindig az au-delà-ról, a túlnaniról tesz tanúságot.”

„Csak arról lehet tanúságot tenni. Csak az tanúságtétel.”

„A tanúságtévő mindig magányosan tanúskodik.”

„A tanúságtévő soha semmilyen erőt nem alkalmaz, tanúságtételében mindig teljesen fegyvertelen.”

„A tanúságtétel mindig többet ér, mint a tanúságtévő élete.”

„Senki sem tehet tanúságot élete kockáztatása nélkül.”

„A tanúságtévő mindig a lehetetlenről tanúskodik.”

„Csak a lehetetlenről, a képtelenről, a beláthatatlanról szólhat tanúságtétel. Ezért a tanúságtétel mindig teljességében hihetetlen.”

„Csak így eredményezhet hitet.”

„A tanúságtévő a hihetetlenről szóló tanúságában sohasem bizonyít, csak annyit szól: higgy nekem!”

„Hamis tanúságtétel nincsen.”

„A tanúságtétel tartalma a csoda.”

„A tanúságtétel tartalma semmit sem számít.”

„Csakis a ténye és megtörténte számít.”

„A tanúságtévőnek azért kell hinni, mert hinni kell neki.”

„Hogy hitünk legyen.”